УДК 378.147:34:372.8(045)

Циганій Світлана Олексіївна,
аспірант кафедри педагогіки та психології професійної освіти Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, Україна

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОГО СПІЛКУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. *Обґрунтовано модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. При створенні моделі враховано всі вимоги (знання, уміння, навички), які висуваються до кваліфікованого фахівця правничої галузі й на основі яких формується культура професійно-правового спілкування в майбутнього юриста у процесі фахової підготовки. У моделі поєднано методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностично-оцінювальний блоки. Представлено зв'язки між компонентами даної моделі, що дозволяє уявити системність процесу формування культури професійно-правового спілкування. Здійснено характеристику складників кожного блоку концептуальної моделі, окреслено перспективи подальших досліджень.*

Ключові слова: *культура професійно-правового спілкування; модель; методологічні підходи; принципи; форми; засоби; методи навчання; педагогічні умови; майбутні юристи.*

Постановка проблеми. Успішність професійної діяльності фахівця юридичної галузі значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних умінь, оскільки нині суспільство потребує самостійних, ініціативних фахівців, які здатні ефективно взаємодіяти у вирішенні соціальних, виробничих та економічних завдань. Дослідження стану сформованості культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі дає нам підстави встановили невідповідність реальної комунікативної підготовки студентів запитам сучасного ринку праці й виявити суперечність між об'єктивною потребою підвищення рівня сформованості культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів та відсутністю спеціальних дисциплін у навчальних планах ВНЗ, що зорієнтовані на її формування при викладанні профільних дисциплін, відсутністю їх комунікативно-змістового наповнення. Саме цим була зумовлена потреба моделювання процесу формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів та екстраполяція цієї моделі на фахову підготовку правників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень засвідчує наявність результатів наукового пошуку вчених, що присвячено проблемі формування професійної компетентності та комунікативних умінь у майбутніх юристів. Наукові праці С. Амеліної, Л. Барановської, Н. Березіної, В. Кручек, В. Михайлюк, Н. Тимощук актуалізують пошук нової моделі формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Мета статті – обґрунтування й аналіз концептуальної моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Викладення основного матеріалу. Проблеми вищої юридичної освіти зумовлені насамперед відсутністю єдиного підходу до навчання майбутніх правників [1]. На даний час розроблений і представлений суспільству проект «Концепції розвитку юридичної освіти в Україні» від 16.09. 2016 р. У проекті Концепції надано перелік основних компетентностей, якими повинні володіти юристи, зокрема таких:

- здатність до абстрактного, логічного, критичного мислення й генерування нових ідей;

- здатність до аналізу і синтезу;
- уміння планувати, організовувати і контролювати свою діяльність;
- знання й розуміння природи етичних стандартів, у тому числі етичних стандартів правничої професії та здатність діяти на їх основі;
- знання державної мови та однієї з офіційних мов Ради Європи на рівні, що забезпечує можливість як усного, так і письмового їх застосування зокрема й у професійній сфері;
- уміння грамотно і точно формулювати й висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати;
- навички збору й аналізу інформації;
- уміння працювати самостійно, працювати в команді колег за фахом, а також із залученням експертів з інших галузей знань;
- здатність приймати неупереджені й мотивовані рішення;
- здатність визначати інтереси і мотиви поведінки інших осіб;
- уміння примирювати сторони з протилежними інтересами;
- здатність учитися;
- прагнення до утвердження академічної доброчесності.

Розроблення проекту Концепції співпадає з імплементацією Закону України «Про вищу освіту». Зокрема, відповідно до цього Закону, розробляються нові стандарти для кожної спеціальності у вищій освіті. Напрацювання, що закладені у проект Концепції, можуть стати рамкою для написання стандарту юридичної освіти [2].

Відсутність загальних стандартів у вищий юридичній освіті й відповідних вимог із формування культури професійно-правового спілкування підтверджує актуальність нашого дослідження та необхідність розроблення концептуальної моделі формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів.

Моделювання в педагогічній літературі [3, с. 30] визначається як метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях. Сам процес моделювання є побудовою й вивченням моделей предметів, які реально існують, для визначення або поліпшення їхніх характеристик. Модель – це будь-який образ, аналог (уявний чи умовний: зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта) деякого об'єкта, процесу чи явища («оригінала» цієї моделі), що використовується як його «замінник», «представник» [4, с. 819]; штучна система, яка відображає з певною точністю властивості об'єкта, що досліджується [5, с. 212]; уявлювана або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження й здатна замінити його так, що її вивчення вможливлює виникнення нової інформації про об'єкт [6, с. 392].

Для побудови моделі формування культури професійно-правового спілкування ми вважаємо, що доцільно використовувати загальноприйняті вимоги, а також брати до уваги процеси, які передують побудові ідеальної моделі. Вони включають: вивчення й аналіз структури культури професійно-правового спілкування в майбутніх правознавців; окреслення основних педагогічних підходів і принципів та умов, що необхідні для її формування; визначення найбільш ефективних форм, засобів і технологій організації навчання; з'ясування критеріїв і рівнів сформованості культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів.

Також уважаємо за доцільне для побудови логічної та обґрунтованої моделі формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки використати теорію графів. Теорія графів – розділ математики, що вивчає властивості графів. Наочно граф можна уявити як геометричну конфігурацію, яка складається з точок (вершини), що сполучені лініями (ребрами). Визначення графу є настільки загальним, що цим терміном можна описувати безліч подій та об'єктів повсякденного життя. Високий рівень абстракції та узагальнення

дозволяє використовувати типові алгоритми теорії графів для вирішення зовнішньо несхожих задач у транспортних і комп'ютерних мережах, будівельному проектуванні, молекулярному моделюванні [7]. Ми ж використаємо алгоритм теорії графів для побудови педагогічної моделі.

Об'єктом моделювання в нашому дослідженні є формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. Нами розроблено перелік необхідних майбутнім юристам знань і вмінь на основі дослідження комунікативного аспекту їхньої майбутньої діяльності, з урахуванням галузей реалізації ними виробничих функцій і виконання типових завдань діяльності згідно з вимогами, що зазначені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках і освітньо-професійних програмах із підготовки студентів юридичних спеціальностей. До переліку ввійшли:

1) *знання* (психологічних характеристик особистості і колективу, чинників ефективності й оптимізації професійного спілкування, можливих шляхів і способів вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності; поняття етикету, його ролі у професійному спілкуванні, особливості етикету юриста, його основні норми і функції);

2) *уміння: інформаційні* (знайти інформацію, виділити головне в повідомленні, знайти і дібрати аргументи, сформулювати питання й відповідь, зробити висновок, висловлюватися ясно, грамотно і виразно, оволодіти голосом, використати невербальні засоби спілкування); *перцептивні* (оцінити свій стан під час спілкування, уловити настрій співрозмовника, передбачити відповідну реакцію партнера, визначити, як умови, час і місце сприяють або заважають спілкуванню, стримуванню емоцій; *інтерактивні* (установлювати контакт із співрозмовником, підтримувати контакт у процесі спілкування, переконувати співрозмовника, формулювати розпорядження, піддавати позицію співрозмовника аргументованій критиці, організовувати колективне вирішення проблеми); *загальноправові* (знання норм права, оперування юридичною термінологією, володіння основами ораторського мистецтва, уміння складати процесуальні документи); *спеціальні юридичні вміння* (використовувати різні форми документів у залежності від виду юридичної діяльності, вкладання необхідного змісту у формулювання й висновки; володіння медичною, бухгалтерською, технічною, економічною термінологією, уміння говорити абстрактно, висловлюватисяь чітко, по суті; знання процедур судових засідань, форм укладення договорів, проведення оперативно-розшукових дій, експертизи);

3) *навички* (психологічної експрес-діагностики особливостей особистості громадян, ефективного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, що виникають у професійній діяльності; оцінювання своїх вчинків і вчинків інших із погляду норм етики і моралі, поведінки в колективі та спілкування з громадянами відповідно до норм етикету, психологічно правомірного впливу на особистість).

Складниками розробленої нами концептуальної моделі формування культури професійно-правового спілкування є такі: 1) методологічно-цільовий блок (соціальне замовлення, мета дослідження, методологічні підходи, принципи); 2) змістово-процесуальний блок (діагностико-констатувальний, мотиваційний, комунікативно-тренувальний і рефлексивний етапи, які включають суперечності фахової підготовки юристів у ВНЗ, зміст навчання, форми, засоби, методи формування КППС); 3) діагностично-результативний блок (структура професійно-правового спілкування, критерії, рівні, результат).

Методологічно-цільовий блок містить соціальне замовлення на підготовку високоосвічених і цілеспрямованих фахівців юридичної спеціальності, які здатні ефективно вирішувати завдання створення й зміцнення законодавчої, правової бази нашого суспільства. Це має бути фахівець, який свідомо приймає рішення й несе відповідальність за свої вчинки, володіє соціальними, професійними, діловими, психологічними і педагогічними якостями

цивілізованої людини, громадянина, професіонала, фахівця. У даному блоці представлена мета створення даної моделі: формування культури професійно-правового спілкування в майбутнього фахівця юридичної спеціальності у процесі фахової підготовки. Методологічно-цільовий блок також включає методологічні підходи: *системний підхід*, на нашу думку, дозволяє уявити даний процес у вигляді системи структурних компонентів, котрими є такі: формування досвіду пізнавальної діяльності, досвіду практичної діяльності, досвіду креативного, творчого мислення та досвіду емоційного ставлення до майбутньої професійної діяльності (тобто, студент має засвоїти зміст навчання за фахом у ВНЗ, щоб у подальшому наповнити спілкування в юридичній сфері професійно-правовим змістом); *особистісно зорієнтований підхід* до навчання, виховання, освіти студентів певною мірою ґрунтується на методологічних принципах самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, урахування її індивідуальності (такий підхід передбачає мету навчання, виховання, освіти – формування особистісних цінностей, які здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда у світі, опори для особистісного самовизначення; за такого підходу педагог і студент працюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, забезпечується можливість самостійно приймати рішення і поводитися на їх основі); *компетентнісний підхід* також є важливим у підготовці юриста як професіонала і комунікативної особистості, оскільки для виконання своїх функціональних обов'язків йому необхідно засвоїти як систему професійних, так і комунікативних знань, виробити вміння їх використовувати, сформувати професійно важливі якості, набути досвіду роботи з людиною, кваліфікованої діяльності в галузі, що є складниками професійної компетентності; *діяльнісний підхід є* актуальним з огляду на проблему нашого дослідження, оскільки лише за наявності відповідних умінь і навичок, які формуються в навчальній, квазіпрофесійній і професійній діяльності у процесі оволодіння спеціальністю у ВНЗ, випускник юридичного факультету зможе професійно виконувати обов'язки за змінюваних обставин, за умов наявності постійного супротиву його діяльності; *аксіологічний* або ціннісний підхід, що поєднує теорію й практику і базується на формуванні юриста з урахуванням таких загальнолюдських цінностей, як порядність, чесність, гідність, щирість, справедливість, гуманність, толерантність (у центрі аксіологічного мислення знаходиться концепція взаємозалежного, узаємодіючого світу, який є світом цілісної людини, тому важливо навчитися бачити те спільне, що не лише об'єднує людство, а й характеризує кожну окрему людину; цей підхід є значущим для майбутньої професійної й комунікативної діяльності студента-юриста: коли фахівець формується на основі професійної етики, кодексу юридичного працівника, йому в майбутньому вдасться протистояти корупції, беззаконню і поважати лише верховенство права).

У процесі дослідження нами було виокремлено принципи, що відіграють важливу роль у формуванні культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів під час фахової підготовки і, безумовно, займають одне з важливих місць у нашій моделі. Принципи є також складником методологічно-цільового блоку концептуальної моделі. Це загальнопедагогічні та специфічні принципи формування КППС майбутніх юристів. До *загальнопедагогічних* принципів ми відносимо принципи цілеспрямованості педагогічного процесу, науковості, систематичності й послідовності, свідомості, творчої активності й самостійності, наочності, доступності навчання, зв'язку навчання з практикою (з життям), ґрунтовності, комплексного підходу до навчання й виховання; *специфічними* є принципи інтеграції, дуальності, культуровідповідності, гуманізації й гуманітаризації, фундаменталізації й глобалізації.

Змістово-процесуальний блок розробленої концептуальної моделі включає в себе такі етапи, як діагностико-констатувальний і мотиваційний, комунікативно-тренувальний і рефлексивний. На діагностико-констатувальному і мотиваційному етапах нами виявлено, що наразі в сучасній освіті українських правознавців виникають деякі

суперечності, а саме: суспільство потребує кваліфікованих юристів із достатнім рівнем сформованості культури професійно-правового спілкування, однак у педагогічній науці й практиці відсутні науково обґрунтовані підходи до її формування в майбутніх правників у процесі фахової підготовки; юридична практика потребує високого рівня професійно-правового спілкування фахівців, а система їхньої фахової підготовки недостатньо орієнтована на широке й активне навчання професійної культури спілкування; висока кваліфікація правника базується на розвинених комунікативних здібностях, але традиційна система вищої юридичної освіти має на меті формування лише системи знань із галузей права і обходить увагою комунікативну зорієнтованість навчання майбутніх юристів; реалізація фахових функцій юристами вимагає володіння ними новітніми інформаційними і професійними технологіями, а система їхньої підготовки у ВНЗ характеризується відсутністю прогресивних інноваційних інтегрованих технологій.

Складником даного блоку є *зміст* формування КППС майбутніх юристів, що обґрунтований на основі робочого навчального плану з напряму підготовки 081 «Право» кваліфікації «бакалавр права». Лише у змісті таких навчальних дисциплін, як «Українська словесність», «Психологія та педагогіка», «Інформатика», «Бізнес-інформатика», «Етика», «Логіка», «Мистецтво презентації», «Адвокатура та судова риторика», «Вступ до спеціальності», «Юридична деонтологія» закладено потенціал для формування КППС. Безумовно, вказані дисципліни могли б сприяти формуванню окремих складників структури культури професійно-правового спілкування за умови їх цільової зорієнтованості на цей процес. Однак аналіз стану сформованості культури професійно-правової підготовки в майбутніх правників засвідчує, що навчальний план з указаним змістом не досягає поставленої нами цілі й потребує вдосконалення. Нами було розроблено і запропоновано методичні рекомендації для викладачів із формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів, а також спеціальний навчальний курс «Культура професійно правового спілкування юриста», який, на нашу думку, належить упровадити на випускному курсі навчання студентів.

Для досягнення мети формування КППС у процесі реалізації концептуальної моделі в даному блоці передбачено відповідні *форми, засоби і методи навчання* студентів. Формальна сторона даного процесу представлена аудиторною, самостійною та он-лайн формами; за кількістю учасників навчання форми поділено на індивідуальні, групові та колективні; основними формами організації навчання правників є лекції, семінари, юридична клініка.

Також складником цього блоку є *засоби навчання*, які поділено на традиційні (навчальні підручники, навчальні практикуми, посібники, мультимедійні засоби) та інноваційні: E-learning: електронні підручники, електронна бібліотека, платформа Moodle [8] (нами був розроблений курс із дисципліни «Кримінальне право України» на цій платформі), NetOpSchoole, NetSupportSchool.

До змістово-процесуального блоку моделі належать *методи*, які використано на всіх етапах формування КППС. Серед них *репродуктивні* (розповідь, переказ, виступ), *інтерактивні* (рольові й ділові ігри, навчальні дискусії, метод мозкового штурму, моделювання й аналіз професійних і життєвих ситуацій) та *спеціально-комунікативні* («Сократів діалог», правило Гомера, «Займи позицію», PRES-формула, «Дерево рішень») методи [9].

Важливим елементом змістово-процесуального блоку моделі виступають *педагогічні умови*, які сприятимуть ефективному формуванню культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів під час фахової підготовки. Нами було чітко визначено такі педагогічні умови: зорієнтованість викладацької діяльності та вмотивованість навчальної діяльності студентів на формування в майбутніх юристів культури професійно-правового спілкування; поєднання юридичного та психологічного

складників у змісті культури професійно-правового спілкування; використання форм організації, методів і засобів навчання, що спрямовані на ефективне формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; інтегрування новітніх інтерактивних інформаційних технологій у процес навчання майбутніх юристів для активізації їхньої комунікативно-правової діяльності.

Діагностично-результативний блок складається з опису розробленої нами *структури* професійно правового спілкування юристів, уточнених критеріїв і рівнів сформованості культури професійно-правового спілкування майбутнього правника. Цілісна структура культури професійно-правового спілкування майбутнього юриста складається з *мотиваційно-ціннісного, комунікативного, етико-поведінкового і рефлексивного компонентів*. Для визначення рівнів сформованості цих компонентів було розроблено *аксіологічно-мотиваційний, знаннєво-діяльнісний, етико-поведінковий і рефлесивний критерії* з уточненням їх показників. У результаті дослідження нами було виокремлено три рівні сформованості культури професійно-правового спілкування: досконалий (здатність швидко визначити проблему та способи її вирішення; здатність самостійно і швидко провести пошук та аналіз зібраної інформації; здатність швидко встановити контакт із співрозмовником і підтримувати його в процесі спілкування; здатність швидко і правильно провести оцінювання партнера, його настрою, позицію, правильно оцінити свої можливості у спілкуванні з ним; здатність висловлювати свою позицію ясно і доступно, здатність використовувати ті техніки спілкування, які найкраще допоможуть для досягнення поставленої мети; грамотне використання термінологічної лексики); достатній (здатність досить швидко визначити проблему та способи її розв'язання; помилки при відборі інформації та її аналізі, які не спотворюють її сутність; труднощі в установленні й підтриманні контакту зі співрозмовником; адекватне в цілому, але повільне оцінювання партнера і своїх можливостей у спілкуванні з ним; помилки у висловлюваннях, труднощі при викладенні своєї позиції, у деяких випадках неточне використання юридичної термінології; помилки при оцінюванні умов спілкування, які однак не мають негативного впливу на його процес і результати); низький (нездатність правильно виділити проблему і визначити способи її розв'язання; нездатність швидко дібрати і проаналізувати інформацію; серйозні труднощі в установленні й підтримці контакту зі співрозмовником; неправильне оцінювання партнера, його позиції, переоцінювання чи недооцінювання своїх можливостей у спілкуванні з ним; наявність у мовленні великої кількості штампів, бідність синтаксичних конструкцій, неграмотне використання юридичної лексики; нездатність правильно оцінити умови, у яких здійснюється спілкування).

Суб'єктами моделі формування культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів у процесі фахової підготовки є студенти і всі викладачі ВНЗ, особливо викладачі циклу таких дисциплін професійної підготовки, як «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Цивільне право», «Цивільне процесуальне право», «Кримінологія», «Криміналістика», «Конституційне право», «Адміністративне право».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонована модель формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки розкриває зв'язок між компонентами процесу та надає змогу прослідкувати динаміку і різні сторони досліджуваної педагогічної проблеми [10]. Результатом реалізації даної концептуальної моделі має бути висококваліфікований фахівець у галузі правознавства з високим рівнем володіння комунікативними вміннями, що необхідні для майбутньої професійної діяльності.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні, обґрунтуванні найбільш ефективних методів формування КППС майбутніх юристів та їх використанні для вдосконалення процесу підготовки комунікативно-професійної особистості студента.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
2. Концепція розвитку юридичної освіти в Україні від 16.09. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/09/15/edinij-kvalifikaczijnij-ispit,-ramka-dlya-novogo-standartu-ta-novi-1-5/
3. Савельєв А. Я. Модель формирования специалиста с высшим образованием на современном этапе / А. Я. Савельєв, Л. Г. Семушина, В. С. Кагерманьян // Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования. – Москва, 2005. – Вып. 3. – 72 с.
4. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 4-е изд. – Москва : Сов. энциклопедия, 1988. – 1600 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Київ : ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / [ред. В. І. Шинкарук]. – Київ : Абрикос, 2002. – 392 с.
7. Теоря Графів. Вільна енцикопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki
8. Moodle. Вільна енцикопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Moodle
9. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті / Н. В. Артикуца. – Київ : Стилос, 2005. – 472 с
10. Перетерский И. С. О методике преподавания правовых дисциплин в университете / И. С. Перетерский // Реформы и право. – 2010. – № 2. – С. 70–79.

References

1. *Law of Ukraine «On education»* from 01.07.2014 № 1556-VII. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/1556-18 (in Ukr.)
2. *The conception of the legal education in Ukraine*. Retrieved from http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/09/15/edinij-kvalifikaczijnij-ispit,-ramka-dlya-novogo-standartu-ta-novi-1-5/ (in Ukr.)
3. Saveliev, A.Y. (2005). *The Model of the formation of the specialist of higher level in modern term.* Moscow (in Russ.)
4. *Soviet Encyclopedic Dictionary*. (1988). Moscow: Soviet Encyclopedia (in Russ.)
5. Rudnitska, O. P. (2002). *General and Art's Pedagogics*. Kyiv: Interprof (in Ukr.)
6. *Encyclopedic Dictionary of Philosophy*. (2002). Kyiv: Abricos (in Ukr.)
7. *Graph theory*. Retrieved from http://uk.wikipedia.org/wiki (in Ukr.)
8. *Moodle*. Free entsykopediya Wikipedia. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/Moodle (in Ukr.)
9. Artykutsa, N. V. (2005). *Innovative methods of teaching subjects in higher legal education*. Kyiv: Stylos (in Ukr.)
10. Peretersky, I. S. (2010). *On the teaching methods of legal disciplines at the university*. Reforms and the Law. Moscow (in Russ.)

Abstract. Tsiganyi Svitlana Oleksyivna. Model of forming the culture of vocational and legal communication in future lawyers in the process of professional training.

Introduction*. The success of the professional training of the legal sector specialists largely depends on the level of their communicative skills, because today society needs independent, practical professionals able to effectively engage in the social, industrial and economic problems. Examining the state of formation of legal culture of professional communication of future lawyers in the course of professional training in higher education , we have established a real discrepancy communication training needs of the modern labor market and find a contradiction between the objective need to increase the level of formation of culture of professional and legal future of communication and lack of discipline of lawyers in the curricula of higher educational institutions oriented towards creating a culture of professional legal communication in teaching specialized subjects – their lack of communicative and semantic content.*

Purpose. *Develop and study effective models aimed at creating a culture of professional and legal dialogue in future lawyers in the course of training.*

Results. *The components we have developed a conceptual model of professional legal culture of communication: 1) methodological and target block (the social order, the purpose of research, methodological approaches, principles); 2) Procedure in content block (diagnostic and conceptually, motivational, communicative and reflexive training stages that include contradictions professional training of lawyers in higher educational institutions, training content, forms, tools, methods of*

creating a culture of professional legal communication); 3) effective diagnostic unit (structure of professional legal communication, the criteria level, result).

***Originality**. The model of creation culture of professional and legal communication in prospective lawyers in the course of professional training has been proved. In the process of models' creation it has been taken into account all requirements (knowledge, abilities and skills) that apply to a qualified professional in the legal field and on the basis of which culture of professional legal communication for prospective lawyer is formed during his/ her professional training. The model combines methodological and target-oriented, content and procedural, and diagnostic and evaluation units. Connections between the components of the model are presented, allowing to imagine systematic process of creation culture of professional and legal communication. Characteristics of each block components of a conceptual model has been carried, the prospects for further research have been outlined.*

***Conclusion.** Thus, the proposed model of professional legal culture of communication in future lawyers in the course of professional training reveals the relationship between the components and allows to follow the dynamics and the different aspects of the educational problems.*

The result of this conceptual model of cultural communication professional and legal future lawyers in the course of professional training must be highly qualified specialist in the field of law with high ownership communicative skills necessary for future professional activities.

***Key words:** culture of professional and legal communication; model; methodological approaches; principles; forms; means and methods of learning; pedagogical conditions; prospective lawyers.*

Одержано редакцією 23.11.2016
Прийнято до публікації 30.11.2016

УДК 37 (477)(092)

Шпак Валентина Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ВИВЧЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

***Анотація**. Розглянуто методологічні вимоги до застосування методу вивчення й узагальнення передового досвіду. При цьому враховано дефініції понять «досвід» і «діяльність», а також коректність термінів «поширення», «застосування», «упровадження», «освоєння», «використання». Особливу увагу приділено різновидам і джерелам педагогічного досвіду, його компонентам, формам його реалізації, функціям та етапам застосування в науково-педагогічних дослідженнях. Акцентовано на тому, що ефективність застосування методу вивчення й узагальнення передового досвіду в науково-педагогічних дослідженнях значною мірою залежить від удосконалення форм і методів популяризації цього досвіду.*

***Ключові слова**: метод; вивчення й узагальнення передового досвіду; педагогічний досвід; педагогічна діяльність; види педагогічного досвіду; структура педагогічного досвіду; джерела педагогічного досвіду; науково-педагогічне дослідження; методологія.*

Постановка проблеми. Починаючи з 60-х років минулого століття в Україні активно створюються школи передового досвіду, а з 90-х років у практиці дослідження проблем педагогіки широко застосовується метод вивчення й узагальнення педагогічного досвіду. При цьому під педагогічним досвідом розуміють усю практику навчання, виховання й освіти загалом як системно організований, цілісний,